

ԱՊՍՏԱՄԲԵ՛Լ ԷՐ ԱՐԴՅՈՔ ԵԳԻՊՏՈՍԸ ԴԱՐԵՀ Ի-Ի
ԴԵՄ*

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԽՈՐԻԿՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ Դարեհ I, Բեհիսթունի արձանագրություն, սկզբնաղբյուրներ, Եգիպտոս, սափրապ, ապրստամբություն, Արյուանդես, Պեպուրասթիս IV, Հերոդոտոս, ուզուրպատոր:

Եգիպտոսի ապստամբության հարցը Դարեհ I-ի դեմ մասնագիտական գրականության մեջ տարբեր ենթադրությունների տեղիք է տվել, ինչը, անկասկած, պայմանավորված է սկզբնաղբյուրների կցկտուր տեղեկություններով: Մեզ համար ընդունելի է այն տեսակետը, որ Եգիպտոսի սափրապ Արյուանդեսն իրեն անկախ է պահել Դարեհ I-ի նկատմամբ: Արյուանդեսն ապստամբության որոշակի փորձեր կատարել էր Դարեհ I-ի իշխանության սկզբին՝ մ.թ.ա. 522-520 թվականներին, սակայն նրա փորձերն ինչ-ինչ պատճառներով հաջողություն չէին ունեցել. թերևս, Արյուանդեսը չի վայելել ժողովրդական լայն խավերի ու ազնվականության աջակցությունը: Նման պայմաններում հավանական է, որ Արյուանդեսն ինքն է հետ կանգնել իր մտադրություններից, և եգիպտական ապստամբությունը չսկսված ավարտվել է:

Մ.թ.ա. 522 թ. դեկտեմբերին Դարեհ I-ը, գտնվելով Բաբելոնում, Բեհիսթունի արձանագրության մեջ իր դեմ ապստամբած երկրների շարքում Ասորեստանի և Պար-

* Հոդվածը ներկայացվել է 31.01.2020: Գրախոսվել է 27.04.2020:

թևքի միջև հիշատակում է նաև Եգիպտոսը¹: Բեհիսթունի արձանագրության սկզբնական հատվածում Եգիպտոսը՝ Mudrāyan-ն, նշված է Դարեհ I-ին հպատակ երկրների թվում²: Բացի այս երկու հիշատակություններից, Եգիպտոսի մասին Բեհիսթունի արձանագրության մեջ այլ տեղեկություններ չկան: Նկատենք, որ Բեհիսթունի արձանագրության գրման հավանական ժամանակը մ.թ.ա. 518 թվականն է³, հետևաբար, անկախ այն հանգամանքից, թե Եգիպտոսն իրոք ապստամբել էր Դարեհ I-ի դեմ, թե ոչ, այն համարվել է հպատակ երկրներից մեկը, քանի որ, օրինակ, Հնդկաստանն արձանագրության մեջ նշված չէ, ինչը նշանակում է, որ Հնդկաստանը (Ինդոս գետի հովիտը) նվաճվել է մ.թ.ա. 517 թվականի մոտերքը⁴: Ըստ էության, Եգիպտական ապստամբությունը ճնշվել է Դարեհ I-ի կառավարման երկրորդ տարուց ոչ ուշ⁵, այսինքն՝ մ.թ.ա. 521 թվականին:

Դարեհ I-ի դեմ Եգիպտոսի ապստամբության հարցը մասնագիտական գրականության մեջ տարբեր ենթադրությունների տեղիք է տվել, ինչը, անկասկած, պայմանավորված է սկզբնաղբյուրների կցկտուր տեղեկություններով: Այսպես, հիմնավորված չեն այն ուսումնասիրողների կարծիքները, ըստ որոնց՝ Եգիպտոսը Սակերի երկրի և Սատագյուտիայի հետ տերության կազմ են վերա-

¹ Kent 1953: 121. Տե՛ս նաև **Դարեհ Վշտասպի Բիսեթունյան արձանագրությունը 1964**, 12 (հայերեն թարգմանության մեջ Պարթևքը բաց է թողնված, և Եգիպտոսից հետո նշված է Մարգիանան); **The Bisitun Inscription of Darius the Great 1978**: 22; **Grillot-Susini, Herrenschildt, Malbran-Labat 1993**: 26.

² Kent 1953: 117.

³ **Խորիկյան 2010**, 12; **Նույնի՝ 2014**, 147:

⁴ **Խորիկյան 2010**, 13:

⁵ **Струве 1954**: 7.

դարձվել մ.թ.ա. 518 թվականից հետո, երբ ավարտվել էր տիգրախաուդա սակերի դեմ կազմակերպված արշավանքը, և Բեհիսթունի արձանագրության աշխատանքները մոտենում էին ավարտին, ուստի հնարավոր չէր նոր իրադարձություններն արտացոլել արձանագրության մեջ⁶: Այս կարծիքները քննություն չեն բռնում թեկուզ հենց այն առումով, որ Դարեհի արձանագրությունը նվիրված էր իր իշխանության օրինականության քարոզին և պարսից արքայի դեմ ընդվզած ինքնակոչների և այլ ապստամբների ոչնչացմանը: Հետևաբար, այս հանգամանքը ելակետային հիմք է այն տեսակետն առաջ տանելու համար, որ Եգիպտոսում ապստամբություն չի եղել, կամ ապստամբությունը չսկսված ինչ-որ ձևով տեղում ճնշվել է: Ամեն դեպքում դեմոթական երկու աղբյուրներից ակնհայտ է, որ գոնե մ.թ.ա. 519 թվականին ապստամբությունը Եգիպտոսում ճնշվել էր⁷: Ինչ վերաբերում է Սատազյուտիայում և Սակերի երկրում ապստամբություններ լինել-չլինելուն, ապա այդ երկրներում ապստամբությունները լայն տարածում չեն ունեցել, և մ.թ.ա. 521 թվականին Դարեհը կրկին վերանվաճել էր այդ երկրները. Սատազյուտիայում և Սակերի երկրում

⁶ Kent 1953: 163; Дандамаев 1985: 103-104; Cameron 1943: 309-311.

⁷ Дандамаев 1985: 104; Griffith 1909: 25 և այլն: Համաձայն մ.թ.ա. 518 թ. դեկտեմբերի 30-ով թվագրված դեմոթական պապիրուսներից մեկի՝ Դարեհ I-ը Եգիպտական սատրապից (անունը ջնջված է) պահանջում է Սուգա ուղարկել Եգիպտական օրենքների գիտականների (տե՛ս Spiegelberg 1914: 30-31), այսինքն՝ պարսից արքայի տիրապետությունը Եգիպտոսում ոչ միայն հաստատուն էր, այլև Արյուանդեսին փոխարինել էր նոր սատրապ (տե՛ս ստորև), եթե նկատի ունենանք, որ պապիրուսում Դարեհի երրորդ տարին պետք է փոխարինվի չորրորդ տարով (տե՛ս Wijnsma 2018: 169):

ապստամբությունները դադարել էին Արաքոսիայում և Մարգիանայում Դարեհի հաղթանակներից հետո⁸: Գանդուտավա վայրը, որտեղ տեղի էր ունեցել Վահյազդատայի և Դարեհի բանակների ճակատամարտը, Բեհիսթունի արձանագրության էլամերեն տարբերակում հիշատակվում է Արաքոսիայում⁹, իսկ աքքադերեն տարբերակում՝ Սատտագյուտիայում¹⁰, ինչը նշանակում է, որ Արաքոսիան և Սատտագյուտիան ապստամբությունների ժամանակափուլում ընկալվել են որպես վարչական մեկ միավոր¹¹:

Եթե համեմատում ենք եգիպտական ապստամբությունը Դարեհ I-ի դեմ ուղղված այլ խոշոր ապստամբությունների հետ, ապա ինքնըստինքյան այն համոզմունքն է ծնվում, որ եգիպտական ապստամբությունը ժողովրդական լայն աջակցություն չի ստացել, հակառակ դեպքում Եգիպտոսի պատմությանը քաջատեղյակ Հերոդոտոսը հազիվ թե չպատմեր այդ իրադարձությունների մասին: Հետևաբար՝ ճիշտ է Վ. Ստրուվեն, որ եգիպտական ապստամբությունը համարում է աննշան իրադարձություն¹²: Յ. Պրաշեկն էլ գտնում էր, որ Դարեհ I-ի

⁸ Струве 1954: 8.

⁹ Գանդուտավա անունը էլամերեն տեքստում վերականգնում են Գանդումակակա (տե՛ս Kent 1953: 183; *Les inscriptions de la Perse achéménide* 1997: 205) կամ Իրդումակա (տե՛ս *Corpus des Inscriptions Royales en Elamite Achéménide* 1977: 122; Grillot Susini, *Herrenschmidt, Malbran-Labat* 1993: 33), ինչը մեր ուսումնասիրության համար էական նշանակություն չունի:

¹⁰ *The Bisitun Inscription of Darius the Great* 1978: 35; *Malbran-Labat* 1994: 116.

¹¹ *Խորհիկյան* 2016, 273:

¹² Струве 1954: 7 և այլն: Վ. Ստրուվեն իրավացիորեն մերժում է Ջ. Քամերոնի այն կարծիքը, որ ապստամբության ճնշումն ուղեկցվել է

գահակալման սկզբին եգիպտական ապստամբություն չի եղել, բայց երկրի սատրապ Արյուանդեսն իրեն անկախ էր պահում պարսից արքայի նկատմամբ¹³: Է. Բիկերմանը ժամանակին Մ. Դանդամանին այն կարծիքն էր հայտնել, թե Դարեհ I-ի գահակալման սկզբին եգիպտոսում ոչ մի ապստամբություն էլ չէր եղել, եթե չհաշվենք Լիբիայի ժամանակավոր անկախացումը¹⁴: Վերջին տասնամյակներին կարծիք կա նաև, որ հենվելով Մեմփիսի մոտ հայտնաբերված որոշ արձանագրությունների վրա՝ ապստամբությունն ունեցել է տեղային նշանակություն և տեղի է ունեցել մ.թ.ա. 522/521 սահմանագծին Պետուբասթիս Shr-ib-R^s IV-ի (կամ III-ի¹⁵) գլխավորությամբ¹⁶: Այս վերջին տեսակետը կասկածելի է այն առումով, որ դժվար թե Դարեհ I-ը մանրամասներ չհաղորդեր հերթական ուզուրպատորի մասին: Ընդ որում հարց է ծագում նաև, թե ով է ճնշել ինքնակոչ փարավոնի ապրստամբությունը՝ պարսից արքա՞ն, թե՞ Արյուանդեսը: Պետուբասթիս IV-ի ապստամբությունն ընդգրկել է նաև Հարավային Օազիսը՝ Իսարգան և Դախլան¹⁷, բայց արդյոք Արյուանդեսն է ճնշել ապստամբությունը: Այս տեսակետը լրացուցիչ կիսմնավորվի միայն նոր աղբյուր-

զանգվածային սպանողով (տե՛ս Cameron 1943: 310): Խորհրդային պատմաբանը ցույց է տալիս, որ Ջ. Քամերոնի՝ նման ենթադրության համար հիմք ծառայած եգիպտացի մեծատոհմիկ պաշտոնյա Ուջա-հորեսենտի տեղեկությունը վերաբերում է Կամբյուսեսի՝ Նուբիայի դեմ կազմակերպված արշավանքից վերադառնալու ժամանակաշրջանին (տե՛ս նաև Струве 1952: 45-46):

¹³ Prášek 1910: 41.

¹⁴ Дандамаев 1985: 104.

¹⁵ Vittmann 2011: 382.

¹⁶ Kaper 2015: 125-149; Wijnsma 2018: 157-173.

¹⁷ Kaper 2015: 137.

ների ի հայտ գալով: Հավելենք, որ նորանվաճ Եգիպտոսը կարող էր կրկին ապստամբել պարսից տիրապետության դեմ Կամբյուսեսի՝ մ.թ.ա. 522 թվականի մարտին Եգիպտոսից հեռանալուց հետո, այսինքն՝ Եգիպտացիներն ապստամբել են պարսից տերության դեմ անկախ Գաումատայի խռովության ու Դարեհի իշխանության գալու հանգամանքից:

Մեզ համար ընդունելի է Յ. Պրաշեկի կարծիքը, որ Եգիպտոսի սատրապ Արյուանդեսն իրեն անկախ է պահել Դարեհ I-ի նկատմամբ (գուցե Պետութասթիս IV-ի ապստամբությունը ճնշելուց հետո): Հերոդոտոսը հայտնում է, որ Կամբյուսեսը Եգիպտոսի հյուպարքոս, այսինքն՝ կառավարիչ¹⁸ էր նշանակել Արյուանդեսին: Հույն պատմիչն ավելացնում է. «Հետագայում այս Արյուանդեսը սպանվում է, քանի որ իրեն համարել էր Դարեհին հավասար: Քանզի լսելով ու տեսնելով, որ Դարեհը կամենում է իր համար թողնել այնպիսի հուշարձան, որպիսին երբևէ ոչ մի թագավոր չէր թողել, Արյուանդեսը ուզում է նրա օրինակին հետևել, որի համար էլ նա ստանում է իր վարձը: Դարեհը, հնարավորինս մաքուր ոսկի ձուլելով, դրամ է հատում: Իսկ Արյուանդեսը, որը Եգիպտոսի կառավարիչն էր, նույնը անում է արծաթ դրամներով. ուստի հիմա ևս արյուանդական արծաթը ամենամաքուրն է: Դարեհը, լսելով նրա այս արարքի մասին, նրան մեղադրում է մեկ այլ, այն է՝ ապստամբություն նյութելու մեղադրանքով, և սպանում»¹⁹: Հերոդոտոսի մեջբերված տեղեկությունն անկասկած կարևոր

¹⁸ Եգիպտական սատրապության մասին մանրամասն տե՛ս **Խորիկյան 2018**, 34-46:

¹⁹ **Հերոդոտոս 1986**, IV, 166; **Herodotus 1928**: 370, 372.

է, չնայած այն հանգամանքին, որ տեղեկության մեջ կա ժամանակագրական շեղում: Նկատի ունենանք, որ Դարեհ I-ի դրամական բարեփոխումը տեղի էր ունեցել մ.թ.ա. 517 թ., այսինքն՝ Բեհիսթունի արձանագրությունը գրելուց հետո: Հետևաբար՝ Արյուանդեսը կարծես թե պետք է սպանված լիներ մ.թ.ա. 517 թվականից առաջ: Ընդ որում Արյուանդեսի կողմից արձաթե դրամների հատումը սատրապների իրավունքներից մեկն էր²⁰, այսինքն՝ խոսքը վերաբերում է պարսկական արձաթե դրամին²¹: Իրոք հնարավոր է, որ Արյուանդեսի արձաթե դրամներն²² ավելի մաքուր են եղել, քան Դարեհինը, սակայն Արյուանդեսի նպատակը, ամենայն հավանականությամբ, վարձկաններ հավաքագրելն էր, և չի բացառվում, որ նա արձաթե դրամներ հատում էր մինչև Դարեհ I-ի գահակալումը ու հավանաբար փոխել էր արձաթի կշռի ընդունված չափանիշները՝ նաև եգիպտական հարկը վճարելու համար²³:

Ամեն դեպքում Արյուանդեսի այս քայլն ուղղված էր Դարեհ I-ի իշխանության դեմ²⁴, սակայն վերջինս կանխում է ապստամբության տարածումը. ե՞րբ և ինչպե՞ս է կանխում, սա է հարցը: Անկասկած, Արյուանդեսը հազիվ թե մ.թ.ա. 518 թվականից հետո փորձեր ընդվզել պարսից ամենագոր արքայի դեմ, քանի որ վերջինս վերականգնել էր իր տերության ամբողջականությունը: Մնում է ենթադրել, որ Արյուանդեսն ապստամբության որոշակի

²⁰ Дандамаев, Луконин 1980: 205-206.

²¹ Milne 1938: 245-246.

²² Դրամները մեզ չեն հասել, չնայած Եգիպտոսում գործարքներն իրականացվում էին կշռված ձուլակտորներով (Olmstead 1960: 224):

²³ Briant 2002: 410.

²⁴ Հմմտ. Bodzek 2014: 5:

փորձեր կատարել էր Դարեհ I-ի իշխանության սկզբին՝ մ.թ.ա. 522-520 թվականներին, սակայն նրա փորձերն ինչ-ինչ պատճառներով հաջողություն չէին ունեցել. թերևս, Արյուանդեսը չի վայելել ժողովրդական լայն խավերի ու ազնվականության աջակցությունը: Նման պայմաններում հավանական է, որ նա ինքն է հետ կանգնել իր մտադրություններից, և եգիպտական ապստամբությունը չսկսված ավարտվել է:

Այն, որ Արյուանդեսի նկատմամբ Եգիպտոսում եղել է դժգոհություն, գրում է Պոլիենոսը: Վերջինս հայտնում է, որ Արյուանդեսի (Պոլիենոսի մոտ՝ Օրիանդրոս) կառավարումից դժգոհ եգիպտացիներն ապստամբում և երկրից վտարում են նրան: Իրավիճակը շտկելու համար Մեմփիս է մեկնում Դարեհը, որը 100 տաղանդ արծաթ է տրամադրում սատկած Ապիսի՝ սրբազան ցլի փոխարեն նորը ձեռք բերելու համար: Եգիպտացիները դադարեցնում են խռովությունը²⁵: Այս ամբողջ պատմությունը կարևոր է նրանով, որ Արյուանդեսը ժողովրդականություն չի վայելել Եգիպտոսում: Ապիսը սատկել է մ.թ.ա. 518 թվականի օգոստոսի 31-ին²⁶:

Հերոդոտոսը նաև հայտնում է, որ Արյուանդեսը ճնշում է Լիբիայում բռնկված ապստամբությունը, շրջափակում և գրավում է Բարկա քաղաքը²⁷: Փաստորեն Արյուանդեսը զբաղված է եղել ակտիվ ռազմական գործողություններով, և հետաքրքիր է, որ Հերոդոտոսն իր տեղեկություններից մեկում նշում է, որ Արյուանդեսի ենթակայության տակ էին պարսկական զորքեր²⁸: Ընդ

²⁵ Polyaeus's *Stratagems of War* 1793: VII, 11, 7, p. 272.

²⁶ Дандамаев 1985: 105; Posener 1936: տե՛ս № 5 տեքստը:

²⁷ Հերոդոտոս 1986, IV, 167, 200, 204:

²⁸ Նույն տեղում, IV, 200-201 և այլն:

որում սատրապական՝ եգիպտական զորքի²⁹ մեջ պարսիկները զգալի և հավատարիմ ուժ են եղել: Հավանաբար Դարեհի I-ի գահակալության սկզբին Արյուանդեսի ապստամբության փորձի մեջ պետք է, որ Եգիպտոսում գտնվող պարսիկները որոշակի հույսեր ներշնչած լինեին իրենց սատրապին, սակայն հետագայում Արյուանդեսի նպատակները հոդս են ցնդում՝ հենարան չունենալու և Դարեհի իշխանության ամրապնդվելու պատճառով:

Միաժամանակ նշենք, որ Բարկայի գրավման ժամանակի մասին պատմագիտության մեջ հստակություն չկա: Այդ իրադարձությունը թվագրվում է կա՛մ մ.թ.ա. 513/512 թվականով, կա՛մ մ.թ.ա. 510 և 492 թվականների միջև, երբ Արյուանդեսին փոխարինել էր Փերենդատեսը³⁰: Բացառված չէ, որ վերջինս Արյուանդեսին փոխարինել է մ.թ.ա. 518 թ. ամռան վերջերին կամ աշնան սկզբներին, երբ Դարեհը Եգիպտոսում էր³¹: Ըստ էության, Դարեհ I-ը հազիվ թե անհավատարիմ սատրապին թողներ իր պաշտոնում և գալով Եգիպտոս՝ նրան անմիջապես փոխարինել է Փերենդատեսով: Նման մոտեցման դեպքում Արյուանդեսի ռազմական գործողությունները Լիբիայում պետք է թվագրել մ.թ.ա. 518 թվականից առաջ, հավանաբար Դարեհ I-ի գահակալության սկզբին՝ մ.թ.ա. 522-520 թվականներին, երբ Դարեհ I-ի համար ծանր ժամանակներ էին:

²⁹ Նոյն տեղում, IV, 167:

³⁰ Дандамаев 1985: 105; Olmstead 1960: 225; Yoyotte 1972: 266; Bresciani 1985: 507. Համաձայն այլ կարծիքների՝ Դարեհը Եգիպտոսում կարող էր լինել նաև մ.թ.ա. 519 թ. (տե՛ս, օրինակ, Wijnsma 2018: 170):

³¹ Дандамаев 1985: 105; Wiedemann 1880: 236; Cameron 1943: 311; Parker 1941: 376 և հաջ.:

Բեհիսթունի արձանագրությունը, Հերոդոտոսի և Պոլիենոսի տեղեկությունները, մեկը մյուսին լրացնելով, ցույց են տալիս, որ Արյուանդեսի իշխանությունը Եգիպտոսում հեղինակություն չի վայելել, և վերջինս ունեցել է անջատողական նկրտումներ, ինչի պատճառով էլ պատժվել է պարսից արքայի կողմից: Հերոդոտոսի պատմությունն Արյուանդեսի մասին որոշ ընդհանուր գուգահեռների կարող է հանգեցնել Լյուդիայի սատրապ Օրոյտեսի վերաբերյալ տեղեկությունները քննելիս³²: Հերոդոտոսն անհավատարիմ սատրապի մասին գրում է. «Իշխանությունը վերցնելուց հետո Դարեհը մտադրվեց պատժել Օրոյտեսին՝ նրա բոլոր չարագործությունների և հատկապես Միտրոբատեսի և նրա որդու սպանության համար: Այնժամ Դարեհը մտածեց, որ նրա դեմ իսկույն զորք ուղարկելն անպատեհ է, քանի որ երկրում դեռևս շարունակվում էին խռովությունները, իսկ ինքը տակավին նոր էր վերցրել իշխանությունը: Բացի այդ, Դարեհը գիտեր, որ Օրոյտեսն ուներ ռազմական մեծ ուժ. նա ուներ «հազար» պարսիկ նիզակակիրներից բաղկացած թիկնազոր. նրա սատրապության կազմում էին Փոյուգիան, Լյուդիան և Հոնիան...»³³: Օրոյտեսը դավադրաբար սպանվում է, բայց կարևորն այն է, որ Արյուանդեսին ևս Դարեհը սպանել է տալիս (հավանաբար) իր իշխանությունն ամրապնդելուց հետո, քանի որ Եգիպտոսի սատրապը նույնպես հզոր էր:

Այսպիսով, ի մի բերելով կատարված քննությունը, կարող ենք եզրակացնել, որ Բեհիսթունի արձանագրության մեջ եգիպտական ապստամբության մասին ման-

³² Հմմտ. Струве 1952: 46:

³³ Հերոդոտոս 1986, III, 127-128:

րամասն տեղեկությունների բացակայությունը պայմանավորված է եղել այն հանգամանքով, որ Արյուանդեսը չի հասցրել հեռուն գնացող նպատակներ իրականացնել Դարեհ I-ի հաջողությունների պատճառով, և միայն մ.թ.ա. 518 թվականին է Դարեհը նրան փոխարինում այլ սատրապով: Մյուս կողմից էլ պետք է նշենք, որ Արյուանդեսի անհավատարմությունը Դարեհի նկատմամբ ի վերջո չավարտվեց պարսից սատրապի կողմից եգիպտական փարավոն հռչակվելով, ինչն, անկասկած, Բեհիսթունի արձանագրությունում կարտացոլվեր:

Ինչ վերաբերում է Պետութասթիս IV-ի ապստամբությանը, ապա այդ ապստամբությունն առկա աղբյուրագիտական նյութի պայմաններում դեռևս կասկածելի է կամ գոնե մեծ ծավալում չի ունեցել: Նկատենք նաև, որ հազիվ թե Դարեհ I-ը Պետութասթիս IV-ին պարտության մատնելու մասին Բեհիսթունի արձանագրության մեջ չհիշատակեր թեկուզ միայն այն պատճառով, որ վերջինս կհամարվեր անօրեն իշխանության եկած և օրինական թագավորի դեմ ապստամբած անձ, ու դրանով իսկ պարսից նոր արքան, Եգիպտոսի նվաճման փառքն իրեն վերագրելով, մոռանալ կտար Կամբյուսեսի նվաճումները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Դարեհ Վշտասպի Բիսեթունյան արձանագրությունը. 1964,

Թարգմ. բնագրից, առաջաբան և ծանոթ. Գ. Նալբանդյանի, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 30 էջ:

Խորիկյան Հ. 2018, Եգիպտոսն Աքեմենյան Պարսկաստանի սատրապական բաժանման համակարգում, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. XXXI, Երևան, էջ 34-46:

- Խորհրդյան Հ. 2016**, Աքեմենյան Պարսկաստանի VII սատրապության տեղադրության շուրջ, Արևելագիտության հարցեր (Գիտական հոդվածների պարբերական ժողովածու), ԵՊՀ հրատ., № 11, էջ 270-283:
- Խորհրդյան Յովհ. 2014**, Սատրապությունների հերոդոտեան ցուցակը (Պատմաաշխարհագրական քննություն), «Հայկազեան հայագիտական հանդես», հ. ԼԴ, Պեյրուֆ, էջ 143-161:
- Խորհրդյան Հ. 2010**, Աքեմենյան Պարսկաստանի վարչական բաժանումների շուրջ, Հեղինակային հրատ., Երևան, 57 էջ:
- Հերոդոտոս 1986**, Պատմություն ինը գրքից, թարգմանությունը Ս. Կրկյաշարյանի, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երևան, 651 էջ:
- Дандамаев М. А. 1985**, Политическая история Ахеменидской державы, Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», Москва, 319 с.
- Дандамаев М. А., Луконин В. Г. 1980**, Культура и экономика древнего Ирана, Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», Москва, 416 с.
- Струве В. В. 1954**, Восстание в Египте в первый год царствования Дария I, Палестинский сборник, I, Москва-Ленинград, с. 7-13.
- Струве В. В. 1952**, Датировка Бехистунской надписи, Вестник древней истории, № 1, с. 26-48.
- Bodzek J. 2014**, Remarks on the Origins of Achaemenid Satrapic Coinages, *Folia Numismatica* 28/1, Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales XCIX, pp. 3-10.
- Bresciani E. 1985**, The Persian Occupation of Egypt, in: “The Cambridge History of Iran”, Vol. 2, Cambridge, pp. 502-528.
- Briant P. 2002**, From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire, Translated by P. T. Daniels, Winona Lake, Eisenbrauns, Indiana, XXI+1196 p.
- Cameron G. G. 1943**, Darius, Egypt, and the “Lands beyond the Sea”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. II, № 4, pp. 307-313.
- Corpus des Inscriptions Royales en Elamite Achemenide. 1977**, par François Vallat, Thèse présentée pour l'obtention du Doctorat de IIIe cycle, Paris, 256 p.

- Griffith F. L. 1909**, Catalogue of the Demotic Papyri in the John Rylands Library at Manchester, Vol. III, London University Press, Manchester, XII+468 p.
- Grillot-Susini F., Herrenschmidt C., Malbran-Labat F. 1993**, La version élamite de la trilingue de Behistun: une nouvelle lecture, *Journal Asiatique*, Vol. 281, № 1-2, pp. 19-59.
- Herodotus 1928**, with an English translation by A. D. Godley, Vol. II, Cambridge-Massachusetts-London, Loeb Classical Library, XVIII+416 p.
- Kaper O. E. 2015**, Petubastis IV in the Dakhla Oasis: New Evidence about an Early Rebellion against Persian Rule and Its Suppression in Political Memory, In: *Political Memory in and after the Persian Empire*, Ed. by J. M. Silverman and C. Waerzeggers, Atlanta, pp. 125-149.
- Kent R. 1953**, *Old Persian. Grammar. Texts. Lexicon.* 2nd ed., American Oriental Society, New Haven, XI+219 p.
- Les inscriptions de la Perse achéménide. 1997**, Traduit du vieux perse, de l'élamite, du babylonien et de l'araméen, présenté et annoté par Pierre Lecoq, Gallimard, Paris, 330 p.
- Malbran-Labat F. 1994**, La version akkadienne de l'inscription trilingue de Darius à Behistun, GEI, Roma, 174 p.
- Milne J. G. 1938**, The Silver of Aryandes, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 24, № 2, pp. 245-246.
- Olmstead A. T. 1960**, *History of the Persian Empire*, Third Impression, The University of Chicago Press, Chicago, XXXII+568 p.
- Parker R. A. 1941**, Darius and his Egyptian Campaign, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 58, № 4, pp. 373-377.
- Polyaenus's Stratagems of War. 1793**, by R. Shepherd, Printed for George Nicole, Bookseller to His Majesty, Pall-Mall, London, XXXVI+366 p.
- Posener G. 1936**, La première domination Perse en Égypte, recueil d'inscriptions hiéroglyphiques, Imprimerie de l'Institut français d'archéologie orientale, Le Caire, XV+206 p.+17 planches.
- Prášek J. 1910**, *Geschichte der Meder und Perser bis zur Makedonischen Eroberung*, Bd. II, F.A.Perthes, Gotha, XII+256 S.
- Spiegelberg W. 1914**, Die sogenannte Demotische Chronik des Pap. 215 der Bibliothèque Nationale zu Paris nebst den auf der

Rückseite des Papyrus stehenden Texten, Demotische Studien 7, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, Leipzig, III+145 S.+IX Tafeln.

The Bisitun Inscription of Darius the Great 1978. Babylonian Version, Corpus Inscriptionum Iranicarum, Part I, Inscriptions of Ancient Iran, Vol. II, The Babylonian Versions of the Achaemenian Inscriptions, Text I, Lund Humphries, London, XIV+73 p.

Vittmann G. 2011, Ägypten zur Zeit der Perserherrschaft, Herodot und das Persische Weltreich, Ed. by R. Rollinger, B. Truschnegg, R. Bichler, Wiesbaden, S. 373-429.

Wiedemann A. 1880, Geschichte Ägyptens von Psammetich I. bis auf Alexander den Grossen, Verlag von J. A. Barth., Leipzig, VIII+312 S.

Wijnsma U. Z. 2018, The Worst Revolt of the Bisitun Crisis: A Chronological Reconstruction of the Egyptian Revolt under Petubastis IV, Journal of Near Eastern Studies, Vol. 77, № 2, pp. 157-173.

Yoyotte J. 1972, Les inscriptions hiéroglyphiques. Darius et l'Égypte, Journal Asiatique, t. 260, Paris, f. 3-4, pp. 253-266.

Հովհաննես Խորիկյան - պ.գ.թ.,

ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտ,
Իրանի բաժին, առաջատար գիտաշխատող,
hovhkhor78@mail.ru

DID EGYPT REVOLT AGAINST DARIUS I?

Keywords: *Darius I, Bisitun inscription, Primary sources, Egypt, Satrap, Revolt, Aryandes, Petubastis IV, Herodotus, Usurper.*

Egypt's revolt against Darius I gives rise to various assumptions which are undoubtedly due to scarce information available via primary sources. We are for the opinion that Egypt satrap Aryandes kept himself independent of Darius I. Aryandes made certain attempts to rebel at the beginning of Darius I's rules in 522-520 BC, but his attempts somehow failed to succeed. Perhaps

Aryandes wasn't supported by broader classes and nobility. In such conditions, Aryandes possibly backed from his intentions, and the Egyptian rebellion ended with even being started. In Bisitun's inscription, the absence of the details on Egyptian rebellion is because Aryandes didn't manage to implement long-term goals because of Darius I's successes, and only in 518 BC Darius replaced him with another satrap. On the other hand, it should be mentioned that Aryandes's unfaithfulness to Darius didn't end with the proclamation of the pharaoh by the Persian satrap, which would undoubtedly have been mentioned in Bisitun's inscription.

Hovhannes Khorikyan - *PhD,*
Institute of Oriental Studies NAS RA,
Department of Iran, Leading researcher,
hovhkor78@mail.ru